

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 004.9:34 (075.8)

DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.65>

А. О. Борисова
аспірант

Міжнародного гуманітарного університету
orcid.org/0000-0002-2847-9741

ПРАВОВІДНОСИНИ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Статтю присвячено дослідженню загальних ознак правовідносин у сфері інформаційних комунікацій у мережі Інтернет. Встановлено, що однією з особливостей правовідносин у сфері інформаційних комунікацій є їхня опосередкованість і необмежений простір застосування. Тому в статті звернуто увагу, що основна частина таких правовідносин виникають та існують у межах або за допомогою мережі Інтернет. Зокрема, розглядаючи види інформаційної діяльності та інформаційних комунікацій, які здійснюються в межах або за допомогою мережі Інтернет, встановлено їхню неоднорідність. Наприклад, дуже широкий попит на застосування отримали цивільно-правові відносини у сфері е-торгівлі, надання страхових послуг, реалізація та захист прав інтелектуальної власності, інтернет-маркетинг тощо, які можна об'єднати в загальне поняття правовідносин у сфері інформаційних комунікацій.

Ми приєднуємось до думки, що перелік відносин, які виникають у мережі, є досить загальним, але очевидним є те, що вони неоднорідні за своєю правовою природою, а отже, знайти чіткі критерії, які дали б змогу провести певну їх класифікацію, дуже важко. Єдиним об'єднувальним фактором є віртуальне середовище виникнення, зміни та припинення цих відносин.

У процесі дослідження встановлено, що є потреба в ефективній організації інформаційних процесів в усіх видах юридичної діяльності, зокрема у сфері інформаційних комунікацій, виявленні їхніх особливостей і тенденцій розвитку з метою ефективного та своєчасного правового регулювання таких суспільних відносин. Саме інформація, інформаційні відносини, інформаційні права відіграють важливу роль у розвитку цивілістики.

Отже, можна констатувати, що правовідносини у сфері інформаційної комунікації виникають щодо реалізації інформаційних прав особи і їхній зміст полягає у здійсненні певних дій із метою отримання різних видів інформації, захисту прав на інформацію, реалізації прав інтелектуальної власності у сфері інформаційної комунікації. Особливістю цих відносин є їхня сфера застосування у мережі Інтернет, тобто правовідносини у сфері інформаційних комунікацій виникають та існують у межах або за допомогою мережі Інтернет.

Ключові слова: мережа Інтернет, інформаційні комунікації, інформаційні правовідносини, інформаційні права, інформація.

Borisova A. O. LEGAL RELATIONS IN THE FIELD OF INFORMATION COMMUNICATIONS ON THE INTERNET

The article is devoted to the study of general features of legal relations in the field of information communications on the Internet. It is established that one of the features of legal relations in the field of information communications is their indirectness and unlimited scope. Therefore, the article draws attention to the fact that the main part of such legal relations arise, exist within or through the Internet. Thus, considering the types of information activities and information communications that are carried out within or through the Internet, their heterogeneity is established. For example, civil law relations in the field of e-commerce, insurance services, implementation and protection of intellectual property rights, Internet marketing, etc., which can be combined into a general concept of legal relations in the field of information communications, are in great demand.

We also agree that the list of relationships that arise in the network is quite general, but it is obvious that they are heterogeneous in their legal nature, and therefore it is very difficult to find clear criteria that would allow a certain classification. The only unifying factor is the virtual environment for the emergence, change and termination of this relationship.

The study found that there is a need for effective organization of information processes in all types of legal activities, including in the field of information communications, identifying their features and development trends in order to effectively and timely legal regulation of such social relations. It is information, information relations, information rights that play an important role in the development of civilization.

Thus, it can be stated that legal relations in the field of information communication arise in relation to the implementation of information rights of the individual and their content is to take certain actions to obtain various types of information, protect information rights, exercise intellectual property rights in the field of information communication. The peculiarity of these relations is their scope on the Internet, that is, legal relations in the field of information communications arise, exist within or through the Internet.

Key words: Internet, information communications, information legal relations, information rights, information.

Вступ. Сучасний період розвитку нашого суспільства можна розглядати як перехід від постіндустріального суспільства до суспільства інформаційного. Одним з основних складників інформаційного суспільства виступає використання інформаційних ресурсів глобальних комп'ютерних мереж, передусім інформаційно-комунікаційної мережі Інтернет, яка є одним з найшвидших і найзручніших засобів отримання та обміну інформації, що продовжує активно розвиватися. Інтернет усе міцніше входить у життя сучасної людини, дедалі більше зростає роль інформаційної сфери, що являє собою сукупність інформації, інформаційної інфраструктури, суб'єктів, які здійснюють збір, формування, поширення й використання інформації, а також системи регулювання суспільних відносин, які виникають. Нині ми не можемо уявити собі життя без інформаційних технологій як найбільш важливих факторів, що впливають на формування та розвиток суспільства. Інформаційні потоки все активніше входять у наше життя і стають важелями управління суспільними процесами. Доступ до інтернету стає одним із найважливіших показників розвитку держави.

Ступінь дослідження. Проблема правового регулювання відносин у сфері Інтернет відображена в працях вітчизняних науковців: І.В. Арістової, О.О. Баранова, В.М. Брижко, В.Д. Гавловського, Р.І. Еннана, Ю.М. Жорнокуй, Б.А. Кормича, В.С. Цимбалюка, М.Я. Швеця, Г.О. Ульянової та багатьох інших. Аналіз сучасних досліджень свідчить, що фахівці у сфері інформаційних відносин зробили значний внесок у дослідженні правового регулювання суспільних відносин, що виникають під час застосування мережі Інтернет. Водночас проблема дослідження цивільно-правового регулювання відносин у сфері Інтернет потребує більш глибокого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Визначення Інтернету як «всесвітньої «мережі мереж», певної сукупності технічних засобів, стандартів і домовленостей, яка дає змогу підтримувати зв'язок між різними комп'ютерними мережами у світі» можна знайти у вітчизняних джерелах [1]. Але, як убачається, це суто технічне визначення мережі, яке не має стосунку до правового регулювання відносин, що виникають за допомогою Інтернет.

Як зазначають дослідники, наявні визначення мережі Інтернет висвітлюють тільки один – технічний – бік функціонування інтернету, а саме – спосіб передачі інформації й комунікації. Інші, не менш важливі аспекти феномена інтернет, такі як віртуальний простір, договірний характер взаємин його суб'єктів, залишаються поза межами їхньої діяльності [2].

Варто зазначити, що в основу визначення терміна «інтернет» покладено технічний і соціальний критерії. Майже так само в літературі й законо-

давстві розділяють і об'єкти правового регулювання мережі Інтернет: 1) технічне регулювання, пов'язане з визначенням основних принципів і параметрів роботи мережі; 2) регулювання відносин, що виникають під час використання інтернету в діяльності фізичних та юридичних осіб [3]. У межах нашого дослідження нас цікавлять саме відносини, що виникають під час використання або за допомогою мережі «Інтернет».

Одне із законодавчих визначень поняття «Інтернет» сформульовано в Законі США 1998 р. про інтерактивну безпеку дітей (Children's Online Privacy Protection Act). Відповідно до норм цього закону інтернет є об'єднанням безлічі комп'ютерів і телекомунікаційних засобів, включно з устаткуванням і програмним забезпеченням, що утворюють пов'язану міжнародну мережу мереж, яка ґрунтується на протоколі міжмережевої взаємодії [2].

У науковому середовищі серед правознавців, які досліджують це питання, немає єдиної усталеної думки щодо правової сутності категорії «інтернет» і пов'язаних із ним сукупностей суспільних відносин, а безпосередньо визначення інтернету суттєво різняться.

Особливістю правовідносин у сфері інформаційних комунікацій є їхня опосередкованість і необмежений простір застосування. Тому варто зазначити, що основна частина таких правовідносин виникають та існують у межах або за допомогою мережі Інтернет. Інтернет-простір є засобом формування специфічного різновиду комунікацій (інтернет-комунікації), які, між іншим, можуть бути проінтерпретовані так само [4].

Розглядаючи види інформаційної діяльності та інформаційних комунікацій, які здійснюються в межах або за допомогою мережі Інтернет, варто звернути уваги на їхню неоднорідність. Наприклад, дуже широкий попит на застосування отримали цивільно-правові відносини у сфері е-торгівлі, надання страхових послуг, реалізації та захисту прав інтелектуальної власності, інтернет-маркетингу тощо.

Р.Є. Еннан класифікує інтернет-відносини за такими ознаками: 1) за суб'єктами: між розробниками інформаційних мереж та їхніми партнерами; між спеціалістами, які створюють (виробляють) і поширюють інформацію в інтернеті; між інформаційними провайдерами, що надають ліцензії на здійснення онлайн-послуг; між громадянами, організаціями, фірмами та іншими споживачами (користувачами); 2) залежно від державної належності фізичних і юридичних осіб: між вітчизняними та іноземними провайдерами; між іноземними провайдерами та вітчизняними користувачами; між вітчизняними юридичними особами та іноземними громадянами; між вітчизняними та іноземними розробниками мереж; між фахівцями; 3) залежно від мети виникнення від-

носин та інформаційного впливу: внутрішні відносини (відбуваються в кіберпросторі); зовнішні відносини (пов'язані з наданням зовнішніх інформаційних послуг) [5].

С.О. Бабкін виділяє такий вид правовідносин, пов'язаних із функціонуванням мережі Інтернет, які, зокрема, стосуються таких питань: регулювання змісту (контенту – інформаційного наповнення інтернет-ресурсів); запобігання кіберзлочинності; захист конфіденційної інформації та персональних даних; захист прав інтелектуальної власності; електронна комерція (торгівля); захист прав споживачів; захист прав людини [6].

Дослідники вважають, що відносини, які виникають у мережі Інтернет, – це новий тип суспільних відносин, що виникають, змінюються і припиняються в кіберпросторі [7]. І це є спільним, що об'єднує відносини, які виникають у мережі Інтернет і які мають бути врегульовані нормами законодавства.

Отже, ми приєднуємося до думки, що перелік відносин, які виникають у мережі, є досить загальним, але очевидним є те, що вони неоднорідні за своєю правовою природою, а отже, знайти чіткі критерії, які дали б змогу провести певну їх класифікацію, дуже важко. Єдиним об'єднувальним фактором є віртуальне середовище виникнення, зміни та припинення цих відносин [8].

Інтернет-простір, незважаючи на всі його особливості, забезпечує можливість інформаційних комунікацій у соціальні дії. Хоча це поки що лише можливість, бо інтернет ще не став повною мірою інструментом комунікацій, які здійснюються між великими групами людей, але саме це вже й привертає увагу значної кількості дослідників до інтернет-комунікацій [9]. Крім того, поява та бурхливий розвиток комерційних відносин у мережі Інтернет, створення умов для вільного широкого доступу всіх людей, з різними намірами, бажаннями, особливостями виховання загострили проблеми суспільного регулювання взаємозв'язків між окремими фізичними та юридичними особами. Виникла потреба в регулюванні суспільних відносин, пов'язаних із підприємницькою діяльністю, із обігом цифрових продуктів (аудіо, відео, програмного забезпечення). У мережі почали надаватися платні послуги. Усе це стало причиною необхідного правового регулювання суспільних відносин в інтернеті [10].

К.В. Єфремова [11] та О.Р. Шишка [12] притримуються схожої думки й вважають, що суспільні відносини, які виникають у мережі Інтернет, є надзвичайно широкими за обсягом, та частина з них може регулюватися наявними законодавчими актами, а частина – потребує спеціального правового регулювання (є нагальна потреба правового регулювання у сфері електронного бізнесу й усіх його видів).

Є.О. Харитонов та О.І. Харитонova визначають «інтернет-відносини» як складову частину концепту «ІТ-відносини», сукупність суспільних відносин, що складаються у специфічному середовищі (Інтернет, мережа, цифрове середовище), будучи одночасно «віртуальним феноменом» і проявляючись у бутті суспільства як реальні суспільні відносини. Завдяки своїй подвійній природі вони можуть бути предметом правового регулювання і ставати правовідносинами [13].

С.В. Малахов під час дослідження проблем цивільно-правового регулювання відносин в інтернеті дав правову дефініцію інтернету, що складається з чотирьох взаємопов'язаних елементів: 1) інтернет – це інформаційна комп'ютерна мережа, що складається з окремих інформаційних комп'ютерних мереж, об'єднаних на основі єдиного міжмережевого протоколу; 2) інтернет – це інформаційний простір; 3) інтернет – це віртуальне місце існування суб'єктів суспільства, в яких виникають, розвиваються й припиняються реальні громадські стосунки між суб'єктами суспільства, об'єктивно існуючими в реальному фізичному світі; 4) інтернет – це сукупність наявних у віртуальному середовищі інформаційних суспільних відносин [14]. Як видно, три з чотирьох елементів стосуються теорії інформації і до цивільно-правового регулювання в інтернеті стосунку не мають. Визначення ж віртуального середовища не містить цивільно-правового складника (відносини щодо майнових та особистих немайнових благ).

Правовідносини, що виникають під час використання мережі Інтернет, мають певні ознаки, серед яких ми можемо визначити такі:

- 1) обмін інформацією відбувається в електронній цифровій формі;
- 2) віддаленість суб'єктів цих відносин у просторі;
- 3) наявність суб'єктів, які не ініціювали ці відносини, проте мали організаційно-технічну можливість здійснити вплив на них;
- 4) використання програмного забезпечення, технічних стандартів і протоколів;
- 5) схильність цих відносин до саморегуляції;
- 6) технологічна складність мережі Інтернет;
- 7) поширені можливості порушення інформаційних прав суб'єктів цих відносин;
- 8) технічний, культурний та освітній ценз суб'єктів цих відносин [15].

В Україні інтернет донедавна являв собою практично повністю саморегуляційне середовище, в якому учасники інформаційного обміну дотримувалися стихійно сформованих норм поведінки (так званого мережевого етикету – *netiquette*), але тепер спостерігається недостатність одного лише саморегулювання стосовно окремих мережевих відносин.

Становлення національного законодавства, що регулює інтернет-відносини, почало відбуватися

з початку 90-х років минулого століття. Одними з перших кроків до законодавчого регулювання сфери інформаційних технологій в Україні стало ухвалення законів «Про захист інформації в автоматизованих системах» від 5 липня 1994 р., «Про науково-технічну інформацію» від 25 червня 1993 р., «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 9 січня 2007 р., «Про Національну програму інформатизації» від 4 лютого 1998 р., «Про затвердження завдань Національної програми інформатизації на 1998–2000 роки» та «Про Концепцію Національної програми інформатизації» (1998 року). У вересні 2003 року було ухвалено Закон «Про телекомунікації», яким уперше в українському законодавстві визначено терміни «інтернет», «адреса мережі Інтернет», «адресний простір мережі Інтернет», «домен UA» тощо.

Під час безпосереднього здійснення господарської діяльності у сфері електронної комерції між суб'єктами господарювання виникають майнові й інші відносини, більшість із яких набувають договірних форм. Базові положення інтернет-торгівлі отримали правове закріплення в Україні протягом 2004–2006 рр. з огляду на прийняття Цивільного кодексу України, Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», Закону України «Про електронний цифровий підпис» та внесення змін до Закону України «Про захист прав споживачів».

Наступним кроком для вітчизняного ринку інтернет-торгівлі стало ухвалення Закону України «Про електронну комерцію», який набув чинності у вересні 2015 року (30 вересня 2015 р.), що мав наблизити законодавство України до європейських стандартів у сфері інноваційних технологій та електронної торгівлі.

Але варто зазначити, що в низці законодавчих актів України, наприклад у Законі України «Про інформацію», Законі України «Про науково-технічну інформацію» та інших, що регулюють інформаційні відносини, термін «інтернет» безпосередньо не використовується, однак його мають на увазі під час використання таких термінів, як «інформаційні мережі», «міжнародні мережі передачі даних» тощо. Але в Законі України «Про телекомунікації» надано таке визначення інтернету: це *всесвітня інформаційна система загального доступу, яка логічно зв'язана глобальним адресним простором і базується на інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами.*

Треба зазначити, що правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних із мережею Інтернет, ускладнюється кількома факторами: зростає кількість користувачів і сфер людської діяльності, в яких використовуються інтернет-технології. Відповідно, зростає кількість інформації, швидкість її використання в процесі

реалізації діяльності людей та їхніх груп від створення, передачі, зберігання, використання до знищення інформації [16].

Тому, як уважають учені, це зумовлює потребу в чіткому правовому регулюванні відносин, які виникають під час використання глобальної мережі Інтернет:

- на основі загальних положень про регулятивні правовідносини;
- на основі положень про інформаційні правовідносини;
- на основі спеціальних положень про інтернет-правовідносини [12].

Отже, проблеми вибору ефективного механізму правового регулювання суспільних відносин, що складаються в процесі здійснення інформаційної діяльності з використанням глобальних комп'ютерних мереж, стають усе більш актуальними як для більшості індустріально розвинених держав, зокрема в особі їхніх контрольно-наглядових органів і міжнародних організацій, так і для споживачів різних товарів, робіт і послуг, а також фізичних і юридичних осіб, які здійснюють господарську діяльність із використанням мережі Інтернет [18].

Висновки. Тому є потреба в ефективній організації інформаційних процесів в усіх видах юридичної діяльності, зокрема у сфері інформаційних комунікацій, виявленні їхніх особливостей і тенденцій розвитку з метою ефективного та своєчасного правового регулювання таких суспільних відносин. Саме інформація, інформаційні відносини, інформаційні права відіграють важливу роль у розвитку цивілістики.

Отже, можна констатувати, що правовідносини у сфері інформаційної комунікації виникають щодо реалізації інформаційних прав особи і їхній зміст полягає у здійсненні певних дій із метою отримання різних видів інформації, захисту прав на інформацію, реалізації прав інтелектуальної власності у сфері інформаційної комунікації. Особливістю саме цих відносин є їхня сфера застосування в мережі Інтернет, тобто правовідносини у сфері інформаційних комунікацій виникають, існують у межах або за допомогою мережі Інтернет.

Література

1. Макарова М.В. Електронна комерція : навч. посіб. Київ : Академія, 2002. 272 с.
2. Мудриєвська Л.М. Правове регулювання діяльності Інтернету та його значення у формуванні інформаційного суспільства в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2013. Вип. 4. С. 63–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2013_4_12.
3. Гуцу С.Ф. Правове регулювання мережі Інтернет: міжнародний і вітчизняний досвід. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/27367/1/VPSP2018-2_114-118.pdf.
4. Сидоров М.В., Табаков Д.В. Інтернет як засіб соціальної комунікації та соціального впливу. *Політичний менеджмент*. 2008. № 4 (31). С. 119–125.

5. Еннан Р.Є. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет. *ІТ-право: проблеми і перспективи розвитку в Україні* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. Львів : НУ «Львів. політехніка», 2016. С. 172–181.
6. Бабкин С.А. Право, применяемое к отношениям, возникающим при использовании сети Интернет. Москва : ЮрИнфоР, 2003. С. 69.
7. Рассолов И.М. Интернет право. Москва : Юнити, 143 с.
8. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет : монографія / А.П. Гетьман, Ю.Є. Атаманова, В.С. Мілаш та ін. ; за ред. С.В. Глібка, К.В. Єфремової. Харків : Право, 2016. 360 с.
9. Valkenburg P.M., & Peter J. (2007). Online communication and adolescent well-being: Testing the stimulation versus the displacement hypothesis. *Journal of Computer-Mediated Communication*. № 12 (4). Art. 2. URL: <http://jcmc.indiana.edu/vol12/issue4/valkenburg.html>.
10. Новицький А.М. Міжнародний досвід правового регулювання Інтернет. *Повітряне і космічне право*. 2014. № 2 (31). С. 52–58.
11. Єфремова К.В. До перспектив правового регулювання інтернет-правовідносин: господарсько-правовий аспект. *Право та інноваційне суспільство*. 2014. № 1. С. 5–11.
12. Шишка О.Р. Приватноправові відносини та специфіка їх розвитку в мережі Інтернет. *Форум права*. 2012. № 1. С. 1085–1090.
13. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. «Інтернет-відносини» та «інтернет-правовідносини»: до визначення поняття і сутності. *Університетські наукові записки*. 2017. № 63. С. 27–38.
14. Малахов С.В. Гражданско-правовое регулирование отношений в глобальной компьютерной сети Интернет : автореф. ... дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва : Московский открытый социальный университет, 2001. 21 с.
15. Еннан Р.І. ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні URL: <http://aphd.ua/publication-173/>; Еннан Р.І. Поняття, ознаки, сутність, специфіка та види відносин у мережі Інтернет. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. № 3. С. 10–19.
16. Битяк Ю.О. Правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних із мережею Інтернет. URL: <file:///D:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8%20%D0%B8%D0%B7%20%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B0/52054-104683-1-PB.pdf>.
17. Степаненко К.В. Державне регулювання правовідносин в інформаційно-комунікаційній мережі Інтернет. URL: <http://ippi.org.ua/journal/98>.